

آماده‌سازی مناطق تاریخی و مناظر فرهنگی بم، این میراث جهانی در خطر، برای مقابله با زلزله

علیرضا فلاحی

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی

کلیدواژگان:

میراث در خطر، میراث جهانی، آماده‌سازی برای زلزله، بم

چکیده

پیام میراث فرهنگی مجموعه اطلاعاتی است که از گذشته به حال و سپس به آیندگان منتقل می‌شود. زلزله مخرب سال ۱۳۸۲ بم، اگرچه تلفات و خسارات فراوانی به دنبال داشت، فرصت‌هایی برای اقدامات توسعه‌ای مربوط به کاهش خطر و آمادگی در بخش‌های برنامه‌ریزی کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی پدید آورد. به بیان دیگر، اگرچه زمین‌لرزه بخش اعظم مناطق تاریخی را ویران کرد، فرصت‌هایی برای آمادگی به دست داد که در صورت موفقیت نمونه مناسبی برای کاهش خطر در مناطق تاریخی خطرپذیر محسوب می‌شود. در حقیقت احیای معماری خشتی، که قابلیت مقاومت در برابر زلزله را به اثبات رساند، می‌تواند به اشتغال‌زایی در بم بینجامد و نمونه‌ای برای صدها شهر مشابه در ایران باشد که مواد اصلی ساخت‌وسازشان خشت است.

اکنون پس از گذشت چهار سال از فاجعه بم، در این مقاله فرصت‌های کاهش خطر و آمادگی در برابر سوانح احتمالی تجزیه

و تحلیل می‌شود^۱. در این مقاله ضمن توصیه‌هایی برای برنامه‌ریزی آمادگی در برابر خطر در مناطق تاریخی و فرهنگی بم، راهنمایی‌هایی برای مناطق مشابه تاریخی در کشور ارائه می‌شود. این مقاله در سه بخش تنظیم شده است: بخش اول محدوده مطالعاتی پژوهش را بررسی و به چارچوب‌های نظری و متون تخصصی برنامه آمادگی در مناطق تاریخی و فرهنگی اشاره می‌کند و سپس بر اهمیت گروه‌های ذی‌نفع و نقش بنیادین هر یک در فرایند بازسازی بم تأکید می‌کند. بخش دوم به تشریح روند مطالعات میدانی، مشاهدات و گفت‌وگو با گروه‌های گوناگون مصاحبه‌شونده ساکن بم در قالب مصاحبه‌های عمیق، نیمه‌عمیق، باز و بسته می‌پردازد و نظر قشرهای گوناگون مردمی (صاحبان مشاغل، صاحبان فرهنگ و دوستداران آثار تاریخی و مردم عادی بم شامل زنان خانه‌دار، جوانان و پیران) را در قالب سوات^۲ عرضه می‌دارد. در بخش آخر سیاست جامع آمادگی در برابر خطر در بم و اهداف بلندمدت و میان‌مدت و کوتاه‌مدت بررسی و راهکارهای اجرایی و برنامه عملیاتی به تفصیل ارائه می‌شود.

۱. مقاله حاضر برگرفته از پژوهش مشترکی است که دفتر منطقه‌ای یونسکو در تهران و گروه پژوهشی بازسازی پس از سانحه دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی انجام دادند و به دو زبان فارسی و انگلیسی در سال ۱۳۸۶ منتشر شد.

۲. جناب آقای دکتر شریف مطوف همکار و یاور اصلی پژوهش هستند. کلیه برداشت‌های میدانی و مصاحبه‌های مردمی را دانشجویان کارشناسی ارشد بازسازی پس از سانحه (ورودی ۱۳۸۵) انجام دادند: ویدا اردرودی، سیما قزوینی امینی، احسان انجیلی، لیلا ایرجی‌فر، امین ترابی، علی چائیده، ژبلا حسینی‌نژاد، راضیه خاکی، مرجان شاهرخیان، راضیه محمدزاده و هاله سادات‌نبوی‌رضوی. از کلیه این عزیزان سپاسگزارم.

3. SWOT

پرسش‌های تحقیق

چگونه می‌توان از مناطق تاریخی و میراث فرهنگی در برابر زلزله محافظت کرد؟

راهبرد مناسب آمادگی در برابر خطر در بافت‌های تاریخی چیست؟
سیاست‌های آمادگی در برابر خطر به چه ترتیب ممکن است ظرفیت مقاومتی جامعه را افزایش دهند؟

مقدمه

میراث فرهنگی و مناطق تاریخی در زمرهٔ ذخایر اجتماعی محسوب می‌شود. هرچند به نظر می‌رسد مزایا و منافع آن تا حدودی در چارچوب توسعهٔ پایدار مورد توجه و بهره‌برداری قرار گرفته است. سوانح طبیعی از قبیل زمین‌لرزه و سیل تهدیدهایی جدی به شمار می‌آیند. بسیاری از مناطق باستانی با سابقهٔ غنی تاریخی و سنت‌های ارزشمند در برابر سوانح طبیعی آسیب‌پذیرند. در این مناطق نه تنها بناها فرسوده‌اند، بلکه زیرساخت‌های شهری نیز قدیمی‌اند و قادر نیستند در برابر تهدید صدمات زیست‌محیطی و حوادث صنعتی مقاومت کنند. در عین حال، مشاهده می‌شود پس از گذشت قرن‌ها به‌واسطهٔ تمهیدات ایمنی، که گذشتگان هوشمند ما در بناهای پُر عظمت مذکور به کار گرفته‌اند، هنوز این بناها بر جای خود استوار باقی مانده‌اند. در حقیقت، آسیب‌پذیری میراث فرهنگی در مناطق زلزله‌خیز از جمله چالش‌های مدیران محسوب می‌شود. مناطق تاریخی و بناهای فرهنگی نه تنها آیینی تمام‌نمای فرهنگ، ارزش‌ها، سنت و هویت جوامع، بلکه از نظر سیاسی و فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی حائز اهمیت فراوانی هستند.

فاجعهٔ سال ۱۳۸۲ بم، که به تخریب تعداد زیادی از بناهای تاریخی و مناظر فرهنگی منجر شد، تأکیدی است مجدد بر ضرورت پرداختن به مقولات آمادگی در برابر خطر. به‌رغم تجارب فراوان دست‌اندرکاران ایرانی در امر بازسازی پس از سانحه، مدیران در بم با دو چالش مهم روبه‌رو بودند: اولاً، برخلاف زلزله‌های پیشین که غالباً در مناطق روستایی رخ می‌داد، این بار بخش اعظم خرابی‌ها در مرکز شهر به وقوع پیوست؛ ثانیاً، در این مرکز شهری تخریب‌شده آثار تاریخی فراوانی وجود داشت. به دلایل زیر کمیتهٔ جهانی میراث فرهنگی یونسکو، شش ماه پس از زلزله، در جولای ۲۰۰۴ در چین تشکیل جلسه داد و طی آن بم را در فهرست میراث جهانی در خطر ثبت کرد:

- بم در شاهراه تجاری جنوب فلات ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.
- بم و منظر فرهنگی آن سند زندهٔ توسعهٔ تجارت در سرزمینی کویری در آسیای مرکزی محسوب می‌شود.
- شهر بم نمونهٔ برجستهٔ سکونتگاه داخل ارگ در منطقهٔ آسیای مرکزی است که تمامی آن از لایه‌های گِل (دیوارهای چینه‌ای) در ترکیب با خشت ساخته

شده است. میراث فرهنگی به مثابه نمونه آموزشی در برنامه‌های آمادگی و کاهش خطر سوانح،

میراث فرهنگی به مثابه ارزش که به جوامع اجازه می‌دهد از قوت‌های سنتی و فرهنگی خویش محافظت کنند.

شواهد نشان می‌دهد برنامه‌های جلوگیری از خطر اغلب بهانه‌ای برای تخریب قلمداد می‌شوند. غالباً ادعا می‌شود که خشت و گل در برابر زلزله مقاومت ندارند و می‌بایست تخریب و به جای آنها سازه‌های مقاوم ساخته شود. این برخورد ساختمان‌های خشتی را بدون ارزش می‌انگارد و بازتاب آن را در قوانین و دستورالعمل‌های مقاوم‌سازی (آیین‌نامه ۲۸۰۰) می‌توان مشاهده کرد.^۵ در این مورد، بناهایی که قرن‌ها در برابر تغییرات گوناگون آب‌وهوایی مقاومت کرده‌اند به بهانه مقاوم‌سازی تخریب می‌شوند.^۶ به نظر می‌رسد این مورد نیازمند تبیین رابطه میان بناهای سنتی در مناطق تاریخی و آمادگی در برابر خطر از سه دیدگاه است:^۷

الف) مصالح و آمادگی در برابر سانحه: اولین نکته بررسی رابطه میان میزان آسیب‌پذیری و بناهای خشتی است. باید توجه داشت که تعدادی از این بناها در هنگام زلزله به راحتی ممکن است فروریزند، لیکن به بخشی دیگر آسیب بسیار کمتری وارد می‌شود. شواهد نشان می‌دهد این گونه بناها در سوانح زمین‌لرزه به درجات متفاوتی تخریب شده‌اند. به طور مثال، به تعداد زیادی از چهارطاقی‌های گنبدی‌شکل در زلزله بم خسارت اندکی وارد شد (فلاحی ۱۳۸۵). این امر نشان می‌دهد که ایمنی یک ساختمان در برابر زلزله نه تنها به مصالح مورد استفاده، بلکه به روش ساخت بنا و معماری نیز مربوط است. به بیان دیگر، اگر مصالح به کاررفته آسیب‌پذیر نباشد یا معماری بنا مناسب باشد، یا اگر تمهیدات آمادگی لازم در نظر گرفته شود، احتمال تخریب بنای خشتی بسیار کم می‌شود. نمونه‌های گردآوری شده از زلزله بم نشان می‌دهد در حالی که اکثر بناهای مدرن تخریب شدند، تعداد نسبتاً زیادی از بناهای خشتی آسیب کمتری دیدند که

منظر فرهنگی بم مثال برجسته تعامل میان انسان و طبیعت در محیط خشک کویری است که از قنات بهره‌برداری می‌کند. این سیستم بر پایه شبکه‌های اجتماعی با تخصیص مسئولیت‌ها شکل گرفته و طی قرن‌ها نگاهداری شده است، لیکن اکنون به شدت آسیب‌پذیر است.

الویت‌هایی نیز در دومین نشست بین‌المللی کمیته اجرایی راهبردی تبیین شد:

تهیه برنامه مدیریتی جدید مشتمل بر موارد قانونی، فنی و سازمانی به منظور حفاظت از سایت ثبت‌شده بم که بیش از فقط محدوده ارگ و دربرگیرنده منظر حومه و سیستم آبیاری سنتی قنوات است.

احیای معماری خشتی، که قابلیت‌های مقاومت در برابر زلزله را به اثبات رساند. این امر می‌تواند به اشتغال‌زایی در بم کمک کند و نمونه‌ای باشد برای سدها شهر مشابه در ایران و دیگر نقاط خاورمیانه، که مواد اصلی ساخت‌وسازشان خشت است.

مرمت و حفاظت بناهای منتخب، از قبیل عناصر معماری ارگ، به منظور آزمایش پروژه‌ها جهت ارزیابی رویکردها و روش‌های قابل استفاده در مابقی سایت.^۴

محدوده مطالعات

اجرای پژوهش در مواجهه با طبیعت پیچیده فاجعه ممکن است درس‌هایی از موفقیت و شکست به دنبال داشته باشد. پژوهش ما بررسی میان‌رشته‌ای به منظور مستندسازی و تجزیه و تحلیل تجارب مشتمل بر مراحل قبل و پس از سانحه است و قوت‌ها و ضعف‌های برنامه‌های کاهش خطر و آمادگی را به آزمون می‌گذارد. در این خصوص میراث فرهنگی و تاریخی را می‌توان از سه دیدگاه بررسی کرد:

میراث فرهنگی به مثابه بیمار در برنامه‌های آمادگی و کاهش خطر سوانح،

4. UNESCO. *Bam Citadel*, UNESCO, No. 1208, <http://whc.unesco.org/archive/>, 2005.

5. Ghafory-Ashtiany 2004

6. Murosaki, Y. *Disaster Prevention in Historic Districts, In Risk Preparedness for Cultural Properties, Development of Guidelines for Emergency Response*, 1997 Kobe/Tokyo International Symposium, CHUO.KORON BIJUTSU SHUPPAN, Tokyo, Japan, 1999.

7. Hidetoshi 1999

نظر می‌رسد بدون اتخاذ رویکردی جامع که دربرگیرندهٔ وجوه کالبدی و اجتماعی و فرهنگی باشد، احتمال یافتن راه‌حلی پایدار کم می‌شود.

(ج) فناوری و آمادگی در برابر سانحه: سومین نکته ملحوظ داشتن ارتباط میان رشد فناوری و آمادگی در برابر خطر است. بدیهی است که فناوری ساخت بخشی از فرهنگ است؛ یعنی هر برنامه‌ای برای آمادگی نه تنها باید با فرهنگ اجتماعی، بلکه با ظرفیت‌های فناوری و فرایند آن باید همگونی داشته باشد.^۹ نگاهی به پیشینهٔ بناهای سنتی نشان می‌دهد که همواره تلاش بر این است که از فناوری و روش‌های جدید برای آمادگی و کاهش خطر و ایجاد ساختمان‌های امن استفاده شود. به طور مثال، به نظر می‌رسد گنبد‌های چارطاقی سنتی آیینة تمام‌نمای فناوری زمان خود برای ایمن‌سازی در برابر خطرات غیرمترقبه مانند زلزله است. لذا می‌توان ادعا کرد که با پالایش فرهنگ و تاریخ فناوری و مصالح نوینی حاصل خواهد آمد. نمی‌توان کتمان کرد که روند رشد سوانح منجر به توسعهٔ روش‌های ساخت و مصالح جدیدی شده است و این امر ارتباط مقولات پیشگیری و آمادگی را با فناوری روشن می‌سازد.^{۱۰}

چارچوب نظری برنامه آمادگی خطر در مناطق تاریخی و فرهنگی

مفاهیم نظری به‌هم‌پیوسته‌ای برای برنامه‌های آمادگی در برابر سانحه در مناطق تاریخی وجود دارد که مبین مجموعه‌ای از موضوعاتی است که پیش‌نیاز تدوین راهبرد مطالعاتی آمادگی خطر در مناطق تاریخی است (برای جزئیات بیشتر در مورد انواع چارچوب‌های نظری رک به: اصل پروژه پژوهشی حاضر)^{۱۱} البته تدوین یک زمان‌بندی اجرایی لازمة تحقق فعالیت‌های مزبور است، لیکن تعدادی از این مراحل را می‌توان در یکدیگر ادغام کرد یا حتی ترتیبات متفاوتی به آن داد (جدول «ت ۱»).

۱. ارزیابی آسیب‌پذیری^{۱۲}: ارزیابی آسیب‌پذیری با پیش

۱. ارزیابی آسیب‌پذیری	۲. برنامه‌ریزی	۳. چارچوب سازمانی
۴. سامانه‌های اطلاعاتی	۵. منابع پایه‌ای	۶. سامانه‌های هشداردهی
۷. سازوکارهای مقابله	۸. آموزش همگانی	۹. مانور و تمرین

گویای مقاومت نسبی بناهای سنتی در برابر سانحه است. (ب) فرهنگ و آمادگی در برابر سانحه: دومین نکته‌ای که باید به آن اشاره کرد رابطهٔ فرهنگ و آمادگی در برابر خطر است. اگر به موضوع آمادگی در برابر خطر از دیدگاه فرهنگ توجه کنیم، به نظر می‌رسد که هر چه فرهنگ غنی‌تر باشد، مردم علاقهٔ بیشتری به رعایت موازین کاهش خطر ابراز می‌کنند. در حقیقت، ارادة اقدامات کاهش خطر در اعتقاد به این امر نهفته است که باید آن چیزی را که دوست داریم و به آن افتخار می‌کنیم محافظت کنیم. بنابراین، اگر اصل علاقه و عشق مردمی از میان برود، تمایل به حفاظت نیز محو می‌شود. اگر فرهنگ محافظت در مناطق تاریخی کم‌رنگ شود، علاقه به آمادگی نیز از میان می‌رود. لذا، اگر بنا داریم به توسعه و تعالی پایدار دست یابیم، نباید اجازه دهیم این امر رخ دهد.^۸

اگر به فرهنگ از دریچهٔ آمادگی در برابر خطر نگاه کنیم، رابطهٔ میان آن‌ها باید تبیین شود. به طور مثال، وجود در و پنجره، اندود و تزیینات دیواری، کاربردی، مقرنس و پوشش سقف‌ها جملگی نشانه‌های فرهنگ ساختمان‌سازی سنتی همراه با توجه به جنبه‌های کاهش خطر محسوب می‌شود. این امر گویای وجود فرهنگی است که آگاهانه به مصادیق مدیریت خطرپذیری توجه می‌کند و در واقع زیرمجموعهٔ فرهنگ مذکور تلقی می‌شود. به نظر می‌رسد که این فرهنگ نانوخته در اکثر بناهای تاریخی ایران به گونه‌ای جلوه داشته است. جدای از این موارد، غایت آمادگی در برابر خطر عبارت از پاسداری از فرهنگ، معیشت، بناهای برجستهٔ تاریخی، سنت و تاریخ است. لذا، به

ت ۱. جدول چارچوب آمادگی در برابر سانحه (مأخذ: DMTP)

8. Fallahi, A. *Mobilization of local and regional capabilities through community participation in the process of recovery after the 2003 Bam Earthquake in Iran*, IGU 2006 Brisbane Conference, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia, 2006
9. Adachi 1999
10. Murakami, S. *Cultural Properties in City-Scale Risk Management*, In *Risk Preparedness for Cultural Properties, Development of Guidelines for Emergency Response*, (1997) Kobe/Tokyo International Symposium, CHUO_KORON BIJUTSU SHUPPAN, Tokyo – Japan, 1999.
11. UNDR0 & UNDP 1993; FEMA 2005; Murosaki 1999
12. Planning

هوشناسی، وزارت بهداشت، وزارت کشاورزی و امثالهم اطلاعات دریافت کرد. شاخص اصلی، برای داشتن برنامه‌های مؤثر، داشتن سامانه‌ای است که هماهنگی‌های لازم را در بخش‌های گوناگون در جهت آنالیز داده‌ها به عمل آورد. کمیته اطلاعاتی میان‌وزارتخانه‌ای ممکن است به این امر کمک کند. چنین کمیته‌ای باید دستورالعمل مشخص گزارش‌دهی و سازوکارهای مربوط و همچنین فرایند جمع‌بندی داده‌ها را داشته باشد. آمادگی در برابر سانحه باید محور مرکزی این کمیته باشد.

۵. منابع پایه‌ای^۷: ملزومات سانحه باید شامل تمهیدات امدادی و بازتوانی باشد. ترتیبات خاصی به صورت موافقت‌نامه‌های مکتوب باید تهیه شود تا از تأمین خدمات و کالاهای مورد نیاز در حین بحران اطمینان حاصل شود. نکته بسیار مهم ارتباطات درون‌سازمانی به منظور تخصیص منابع مالی، سیاست‌ها و موافقت‌هایی است که نیازهای راهبردی بودجه‌گذاری اضطراری و خدمات را برطرف کند. ارزیابی منابع مورد نیاز برای یک برنامه آمادگی باید عناصر زیر را در نظر گیرد:

- بودجه امداد شرایط اضطرار،

- بودجه آمادگی برای سانحه،

- سازوکار هماهنگی نیازهای امدادی، و

- انبارداری و میزان ذخیره اقلام امداد.

۶. سامانه‌های هشداردهی^۸: هنگام وقوع بحران معمولاً عملکرد سیستم‌های تلفن و مخابراتی مختل می‌شود، لذا باید بر این اساس سامانه‌های هشدار طراحی شود. به این منظور می‌بایست سیستم‌هایی را که احتمال آسیب دارند شناسایی و جایگزین‌های لازم را تدوین کرد.

۷. سازوکارهای مقابله^۹: روش‌های مقابله و پاسخگویی باید با توجه به طبیعت سانحه طراحی شود که اهم آن عبارت است از: روند تخلیه، جست‌وجو و نجات، امنیت آسیب‌دیدگان، گروه‌های ارزیاب، فعال کردن برخی از سامانه‌ها (مانند تسهیلات اضطراری بیمارستان)، فعال کردن سامانه‌های توزیع، مهیا کردن

دگرگونی‌های کالبدی، فرهنگی، اجتماعی-اقتصادی و زیرساختی در جامعه، قبل از سانحه، همراه است. (لذا، تلاش اولیه برای تدوین پایگاه داده‌ها و ارزیابی آسیب‌پذیری مبنای مراقبت و روزآمد کردن اطلاعات برنامه‌ریزی است. در سطح اجرایی، ارزیابی آسیب‌پذیری نقطه آغاز تبیین انواع برنامه‌هایی است که یک راهبرد ملی آمادگی در برابر خطر بدان نیاز دارد. به طور مثال، مطلع بودن از آسیب‌پذیری مردمی که در سواحل بنگلادش زندگی می‌کنند در هنگام طوفان دریایی یا طغیان رودخانه‌ها اهمیت زیادی دارد. ولی دانش مزبور اگر همراه با اطلاعات دیگری از قبیل الگوهای مهاجرتی فصلی و نحوه زیست و نوع معیشت آنان و شکل مسکن آنها نباشد، مفید نخواهد بود.^{۱۳}

۲. برنامه‌ریزی^۴: برنامه‌ریزی موضوع تمام برنامه‌های آمادگی است. برنامه باید:

- به روشنی هدف یا اهداف را تبیین کند،

- منعکس‌کننده مراحل فعالیت‌ها به روشی شفاف و منطقی باشد،

- مسئولیت‌ها و وظایف را تعیین کند، و

- فعالیت‌ها، وظایف و مسئولیت‌ها را به منظور توانمندسازی نیل به اهداف تجمیع کند.

- برنامه‌ریزی باید به صورت مجموعه‌ای هماهنگ از علایق و برنامه‌های هر بخش در نظر گرفته شود.

۳. چارچوب سازمانی^{۱۵}: توصیه می‌شود در هنگام سانحه از ایجاد سازمان‌های جدید پرهیز و در عوض سازمان‌های موجود فعال شود. لذا، تأکید اصلی بر استحکام ساختارها و سامانه‌های موجود است و می‌بایست از وارد آوردن بار و فشار مضاعف بوروکراسی بر بدنه سازمان‌ها اجتناب شود. در حقیقت نوعی هماهنگی سازمانی در آمادگی و مقابله با سوانح مورد نیاز است.

۴. سامانه‌های اطلاعاتی^۶: سامانه‌های اطلاعاتی معمولاً مشتمل بر چندین عنصر است. به طور مثال، می‌توان از ادارات

9. Adachi 1999
10. Murakami, S. Cultural Properties in City-Scale Risk Management, In Risk Preparedness for Cultural Properties, Development of Guidelines for Emergency Response, (1997) Kobe/Tokyo International Symposium, CHUO.KORON BIJUTSU SHUPPAN, Tokyo - Japan, 1999.
11. UNDRP & UNDP 1993; FEMA 2005; Murosaki 1999
12. Planning
13. UNDRP. Preparedness Aspects, Disaster Prevention and Mitigation, A Compendium of Current Knowledge, Vol. 11, United Nations, New York, 1984.
14. Institutional Framework
15. Information Systems
16. Resource Base
17. Warning Systems
18. Response Mechanisms
19. public Education

مسئولیت‌های کلیدی	سازمان‌های بین‌المللی	بخش خصوصی	سازمان‌ها و گروه‌های مردمی	سازمان‌های دولتی و غیردولتی	ارگان‌های اجرایی و دولتی	جامعه آسیب‌دیده و اهالی شهر
یونسکو برنامه عمران سازمان ملل متحد	کسبه محلی، پیمانکاران و مشاوران مهندسی و تأمین‌کنندگان مصالح	سازمان‌های محلی، استانی، ملی و بین‌المللی و گروه‌های بسیج و شوراهای محلی	هلال احمر، سازمان میراث فرهنگی، بنیاد مسکن، شورای اسلامی بهم سازمان‌های غیردولتی	فرمانداری و شهرداری و ستاد حوادث غیرمترقبه	صاحب‌خانه‌ها، بومی‌های شهر، و شهروندان، مهاجران پس از زلزله	
توانمندسازی، آموزش، هماهنگی میان سایر بخش‌ها، توصیه‌های بین‌المللی	انعقاد قرارداد و تأمین مصالح و توصیه‌های فنی	کاهش آسیب‌های اجتماعی روانی و کمک به افسار آسیب‌پذیر و توانمندسازی	بازسازی ارگ، حفظ مناطق بالارزش فرهنگی و تاریخی و قنوت، محیط زیست، احیای گردشگری	زیرساخت‌های شهری و مقاوم‌سازی مجوز ساخت‌وساز تعیین کاربری زمین و تقسیم‌بندی اراضی	مسکن، اشتغال بهبود زیرساخت‌های شهری و مساجد و امامزاده‌ها	
پشتیبانی‌های مالی و علمی	منابع خیرین و فنی	منابع مالی، فنی و مصالح	داشتهن قدرت اجرایی و بودجه	نیروی کار و مشارکت فکری		

ت ۲. جدول تجزیه و تحلیل گروه‌های ذی‌نفع مسئولیت‌ها، الویت‌ها و منابع در دسترس در بم

گروه‌های ذی‌نفع در برنامه‌های آمادگی در بم

تحلیل گروه‌های ذی‌نفع^{۲۲} در ارتباط با کاربردشان در میدان پژوهش یا مدیریت و برنامه‌ریزی به صورت مجموعه‌ای از روش‌ها شکل می‌گیرد.^{۲۳} تجزیه و تحلیل گروه ذی‌نفع مجموعه‌ای است از رویکردها در جهت درک سیستم با شناخت بازیگران کلیدی در زمینه نقش و علاقه و ارتباطشان با سیستم یا منابع. تجزیه و تحلیل گروه ذی‌نفع همچنین موضوعی اساسی است در مدیریت بحران در جهت نیل به راه‌حل‌های بهینه.^{۲۴}

تجزیه و تحلیل گروه‌های ذی‌نفع می‌تواند در برنامه‌های آمادگی یا پس از سانحه نوعی حمایت باشد از کلیه افرادی که متأثر از سانحه‌اند؛ که عبارت‌اند از:

- گروه‌های شهروند و آحاد جامعه،
- دولت‌ها (ملی و محلی) برای اداره جامعه،
- سازمان‌های مدنی از قبیل سازمان‌های غیردولتی، گروه‌های داوطلب و امثالهم،
- بخش خصوصی (گروه‌های صنعتی، تجاری، خدماتی و غیره)،
- گروه‌های تخصصی شامل: دانشگاهیان، پژوهشگران،

سرپناه‌های اضطراری و فعال کردن برنامه‌های اضطرار برای فرودگاه‌ها، بنادر و حمل‌ونقل زمینی.

۸. آموزش همگانی^{۲۵}: در برنامه‌های آمادگی باید بر پیش‌بینی نیازمندی‌های عملیات کاهش خطر و جلوگیری از خطر در بهترین شکل خود تأکید شود. در این مورد، بخش مهمی از برنامه عبارت است از آموزش افرادی که در تهدیدند. اشکال آموزش عبارت است از: آموزش همگانی در مدارس، دوره‌های ویژه تکمیلی، برنامه‌های تکمیلی و اطلاع‌رسانی مردمی.

۹. مانور^{۲۶}: مانند اغلب شبیه‌سازی‌ها، مانورهای آمادگی در برابر سوانح نیز ممکن نیست شرایط هرج‌ومرج و سریع عملیات امداد را نمایان سازند. ولی به هر حال این امر نمی‌تواند عذر موجهی برای اجتناب از برگزاری تمرینات قلمداد شود. اجرای مانور امکان آزمایش برنامه‌ها را هم به صورت جداگانه و هم به گونه جامع و به هم پیوسته فراهم می‌آورد. علاوه بر این، تنها راه برای تازه نگاه‌داشتن برنامه‌ها، خصوصاً در مواقعی که سانحه‌ای حادث نشده است، برگزاری مانورهای منظم در سطوح گوناگون است.

20. rehearsals
21. rehearsals
22. stakeholder
23. Varazovszky, Z. & R. Brugha. *A Stakeholders Analysis*, Health Policy and Planning, 15(3), 33, 2000.
24. Ramirez 1999; Brugha and Varvazovszky 2000

اشتغال دارد و با تمامی گروه‌های ذی‌نفع دیگر در ارتباط است. یونسکو برنامه حفاظتی میراث فرهنگی جهانی در خطر را مورد توجه قرار داده و از طریق برنامه‌های آموزشی در شاخه‌های گوناگون جهانگردی و محیط زیست آمادگی در برابر خطر را هدایت و راهبری می‌کند.

سازمان‌های غیردولتی هم در مرحله امداد و هم در دوره بازسازی فعال‌اند. این سازمان‌ها طیف وسیعی از گروه‌های داخلی و خارجی را تشکیل می‌دهند که در پروژه‌های توسعه اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی از قبیل ارزیابی نیازهای مردم، جمع‌آوری اعانه، تأمین خدمات اجتماعی، آموزش‌های فنی، حرفه‌ای و حفاظت از محیط زیست شرکت دارند. سازمان (ACT) اقدام توسط مجموعه کلیساها) از جمله سازمان‌های معتبر بین‌المللی است که ۴۸ خانه را بازسازی کرد و حمایت‌های اجتماعی و روانی در اختیار آسیب‌دیدگان قرار داد. سازمان فعال دیگر ASB بود که در بازتوانی مدارس، بیمارستان‌ها و کمک‌رسانی به گروه‌های آسیب‌پذیر مانند زنان سرپرست خانوار و معلولان فعال بود. بیش از ۳۰ سازمان غیردولتی از استان کرمان و سایر نقاط کشور نیز در بازسازی بهم فعال بودند. برای هماهنگی شورایی در میان سازمان‌های غیردولتی به وجود آمد تا ضمن تبادل اطلاعات از دوباره‌کاری اجتناب شود.

مقامات محلی شامل فرمانداری، شهرداری و شورای اسلامی شهر از مهم‌ترین ارکان اجرایی محلی محسوب می‌شوند. اجازه ساخت‌وساز، تغییر کاربری و تفکیک اراضی، ثبت مالکیت‌ها و کلیه امور اداری از جمله وظایف این ارگان‌ها در سال‌های اخیر بوده است. شورای شهر بهم نقش بسیار مهمی در فرایند بازسازی و در مراحل تصمیم‌گیری در هر ۱۵ منطقه بازسازی داشت. دولت بالاترین قدرت قانون‌گذاری و تصمیم‌گیری در بازسازی بهم است. بلافاصله پس از زلزله، کمیته راهبردی بازسازی شامل نمایندگان وزیر مسکن و شهرسازی، وزیر اقتصاد و دارایی، رئیس سازمان میراث فرهنگی و گردشگری،

دست‌اندرکاران آموزشی و شرکت‌های مشاور، و رسانه‌های ارتباط جمعی از قبیل: روزنامه‌ها و شبکه‌های رادیو و تلویزیون.

به منظور اثربخشی مؤثرتر و موفق برنامه آمادگی، گروه‌های ذی‌نفع می‌بایست تعهد خود را به صورت شفاف، برنامه‌ریزی از پایین به بالا، برگزیدن روش‌های دموکراتیک، مسئولیت‌پذیری، در نظر داشتن موارد صرفه‌جویی، حصول اطمینان از بهره‌مندی درست از منابع و تقویت روابط و نزدیک‌سازی آرا و افکار نشان دهند. جدول ۲ خلاصه نتایج اطلاعاتی را نشان می‌دهد که از طریق مطالعات میدانی و مصاحبه در بهم به دست آمده است. گروه‌های شهروند و آحاد جامعه افرادی هستند که در سانحه آسیب دیده و در فرایند آمادگی در برابر خطر به طور مستقیم شرکت داشته‌اند. بیش از ۲۵ هزار صاحب‌خانه و تعدادی از گروه‌های شهروند در عملیات مقابله و بازسازی بهم درگیر بودند. مهم‌ترین الویت‌های مردم آسیب‌دیده بازسازی خانه و مرمت ارگ بهم و دیگر تسهیلات و زیرساخت‌های شهری است. علاوه بر این، چندین گروه شهروندی پس از زلزله تأسیس شد و افراد با نظرها و دانش خویش درباره جامعه و مهارت‌های بازسازی در فرایند عملیات شرکت کردند. به طور مثال، جمعیت بازسازی بهم نمونه‌ای است که نقش تعیین‌کننده‌ای در فرایند آمادگی در برابر خطر ایفا کرد و غالباً سرمایه‌گذاری و مسئولیت‌پذیری بیشتر دولت را خواستار بود.^{۲۵}

نهادهای بین‌المللی خصوصاً سازمان ملل متحد و دوایر وابسته آن در میان گروه‌های ذی‌نفع در بازسازی بهم قرار داشتند. برنامه عمران سازمان ملل متحد و یونسکو در ارتباط نزدیک با دولت مرکزی، استانداری، فرمانداری و همچنین با مردم آسیب‌دیده قرار داشتند. الویت‌های برنامه عمران سازمان ملل ظرفیت‌سازی، بازتوانی، کاهش آسیب‌پذیری و هماهنگی با تلاش‌های بین‌المللی از طریق برنامه‌های آموزشی است. دفتر یونسکو به تدوین برنامه مدیریتی بهم و مناظر فرهنگی آن

25. MNA. All begets must be spent for Bam reconstruction, Mehr News Agency, Tehran. www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=270033, 2004.

سازوکارهایی برای بازتوانی سریع، مقاوم‌سازی خانه‌ها و ایجاد فرصت‌های شغلی برای مردم محلی تبیین کرد. کارگاه‌هایی نیز برای تصمیم‌گیران، مدیران بازسازی، مهندسان، معماران و پیمانکاران بخش خصوصی برگزار شد تا نکات مثبت و منفی انواع روش‌های ساخت و ارتباط آن با نوع زندگی و معیشت مردم به منظور تأمین نیازهای آنان بررسی شود.

در سطح اجرایی و عملیاتی برنامه عمران سازمان ملل با همکاری بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، سازمان حرفه‌آموزی بم و دیگر نهادهای دولتی و غیردولتی برنامه‌هایی آموزشی تدوین کرد تا به کارگران ساختمانی روش‌های اصولی ساخت‌وساز در مناطق زلزله‌خیز را بیاموزد و نیز معماران محلی را با ساختمان‌سازی در این منطقه آشنایند.

در سطح جامعه نیاز فراوانی به آموزش مردم عادی جهت ساخت‌وساز مقاوم بود. به این منظور، برنامه عمران سازمان ملل با همکاری آژانس توسعه و همکاری‌های سوئیس و تیم‌هایی از مهندسان، تکنسین‌ها، پیمانکاران و گروه‌های ذی‌نفع مردمی در طراحی مسکن کارگاه‌هایی تشکیل داد تا مردم را در انتخاب گونه‌های ساخت - بیش از ۶۰ نمونه طراحی شده بود - یاری دهند.

مطالعات میدانی و روش‌های جمع‌آوری اطلاعات

مطالعات میدانی انجام‌گرفته در بم و تهران عبارت بود از:

الف) بررسی اسناد و مدارک موجود در زمینه:

آثار تاریخی و میراث فرهنگی بم،

میزان تخریب این آثار در زلزله ۵ دیماه ۱۳۸۲،

عوامل تهدید بقا و حفاظت از این آثار،

مطالعات مربوط به میزان تعلق مردم به این آثار، و

مطالعات و اقدامات مربوط به حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی بم.

سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، وزیر رفاه و رئیس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تشکیل شد. مسئولیت بازسازی بر عهده بنیاد مسکن نهاده شد که سابقه‌ای طولانی در امر بازسازی داشت. اکثر فعالیت‌های محلی از طریق استانداری کرمان و فرمانداری بم صورت می‌گیرد و دولت مرکزی پشتیبانی‌های مالی و فنی را به عهده دارد. از جمله مهم‌ترین مسئولیت‌های دولت بازسازی خانه‌ها، میراث فرهنگی و تاریخی و هماهنگی کلیه فرایندها در سطوح گوناگون و همچنین بازتوانی اقتصادی معیشتی و زیرساخت‌های شهر است.

بخش خصوصی هم در حکم آسیب‌دیدگان و هم به‌مثابه گروه‌های ذی‌نفع در فرایند بازسازی شرکت داشت. بیش از پنج‌هزار واحد کسب‌وکار و صنعتی در زلزله به‌شدت آسیب دیده بود. علاوه بر این تعداد زیادی شرکت‌های ساختمانی و پیمانکاری در شهر مستقر شد و خدمات مهندسی و مشاوره برای واحدهای نیازمند بازسازی در ابعاد مختلف فراهم کرد.

گروه‌های ذی‌نفع و فرصت‌های کاهش خطر و آمادگی در برابر سانحه

برخی از ساختمان‌های خشتی در برابر زلزله به قدر کافی مقاوم نبود. فقط سه درصد از خانه‌ها با مصالح مناسب و اسکلت فلزی و بتنی ساخته شده بود. این امر فرصتی پدید آورد تا نه تنها خانه‌ها مقاوم ساخته شود، بلکه در راه آمادگی و کاهش خطر گام‌هایی برداشته شد و الگویی نیز برای سایر نقاط کشور به وجود آمد. برنامه عمران سازمان ملل متحد با همکاری سایر نهادهای بین‌المللی و داخلی تعدادی کارگاه آموزشی برای گروه‌های ذی‌نفع و درگیر در بازسازی تشکیل داد تا در مواردی از قبیل سازماندهی بازسازی، انتخاب زمین، مالکیت زمین، بازسازی میراث فرهنگی، مرمت شریان‌های حیاتی و زیرساخت‌ها و برنامه‌ریزی و توسعه شهری به راه‌حلی دست یابند. در سطح فنی و مهندسی نیز تعدادی کارگاه آموزشی برپا شد و

26. Alavi, A. The Foreign NGOs Progress Reports of Six Months Work in Bam, The Non-Governmental Cooperative Committee for Attracting the Public Aid, Kerman, Iran, 2005.

27. Action by Church Together

۲۸. در این بخش با آقایان دکتر مختاری مسئول بازسازی ارگ بم، دکتر طیاری کارشناس و محقق ارگ بم و استاد دانشگاه، دکتر زرگر ریاست اسبق سازمان میراث

فرهنگی و رئیس دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی، آقای اعتمادی فرماندار محترم بم، دکتر اسماعیلی رئیس وقت شورای اسلامی بم، معاونت‌های سیاسی و اجتماعی فرمانداری بم، مشاوران فرماندار و تعدادی از قشرهای گوناگون نمونه‌هایی از مردم محلی بم مصاحبه‌های عمیق به عمل آمد.

ت ۳. تصویر محدوده مناطق برحسب میزان پراکنش آثار تاریخی و میراث فرهنگی

حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی گروه‌های اجتماعی متفاوت نظرهای گوناگونی دارند، پرسشنامه‌های جداگانه‌ای برای هر یک از گروه‌های اجتماعی طراحی شد. تفاوت میان گروه‌هایی که کسب‌وکارشان با آثار تاریخی ارتباط پیدا می‌کند و انگیزه‌های اقتصادی در حفاظت از آثار تاریخی دارند، مانند هتل‌داران و صاحبان رستوران‌ها و مغازه‌داران (گروه الف)، با گروه‌هایی که علایق فرهنگی به آثار تاریخی دارند، مانند استادان دانشگاه و معلمان و اعضای گروه‌های فرهنگی (گروه ب) و مردم عادی (گروه ج) در مطالعات مقدماتی چشم‌گیر بود. از این روی، سه گروه پرسشنامه الف، ب و ج طراحی شد تا هر یک از گروه‌ها پرسشنامه مختص به خود را پر کنند.

همچنین به دلیل پراکندگی آثار تاریخی و عناصر میراث فرهنگی در شهر بم و تعامل و ارتباط مردم ساکن هر یک از مناطق با توجه به محل سکونت خود با این قبیل آثار در هنگام

نتایج این مطالعات منجر به طراحی بخش بعدی شد که به صورت مصاحبه‌های عمیق با متخصصان، مطلعان و مسئولان و نیز مصاحبه‌های نیمه‌عمیق با قشرهای مختلف مردم بم بود. (ب) مصاحبه عمیق با متخصصان، استادان دانشگاه، مطلعان و مسئولان محلی: مصاحبه‌ها با هدف کسب اطلاع از دیدگاه‌ها و نظرهای متخصصان و مسئولان محلی در بم صورت گرفت.^{۲۸} اهم موضوعات مطرح شده درباره چگونگی و میزان خسارت واردشده به ارگ و دیگر آثار تاریخی شهرستان بم، دیدگاه‌های نظری درباره نحوه بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی بم، میزان اقدامات سازمان میراث فرهنگی ایران و دیگر سازمان‌های یاری‌دهنده جهانی، دانشگاه‌های ایران و جهان، و سازمان‌های تابع سازمان ملل متحد مانند یونسکو، برنامه‌های در دست اجرا یا در دست تدوین به منظور ادامه کار حفاظت از آثار تاریخی و میراث فرهنگی، مشکلات، محدودیت‌ها، تهدیدات و موانع کار یا امکانات، قابلیت‌ها و فرصت‌های پیش رو برای ادامه کار، میزان مشارکت آحاد مردم و شیوه‌های به‌کارگیری مؤثرتر نیروهای زبده محلی بود.

(ج) مصاحبه نیمه‌عمیق با مردم بم: به منظور تکمیل اطلاعات و تحلیل‌های لازم، اطلاع از دیدگاه‌ها و نظریات مردم بم و میزان علاقه آنان به آثار تاریخی و چگونگی حفاظت و نگاهداری آنها مصاحبه‌هایی صورت گرفت.

فرآیند تدوین پرسشنامه‌ها: اطلاعات به‌دست‌آمده از طریق پرسشنامه دو نوع است: الف) اطلاعات کمی که با طراحی پرسش‌هایی در این خصوص و پس از استخراج اطلاعات از پرسشنامه‌ها، به صورت جداول آماری ارائه می‌شود. ب) اطلاعات کیفی که دیدگاه‌های مردم را نسبت به میراث فرهنگی و چگونگی حفاظت از آن و عقاید آنان را راجع به فرهنگ و میراث فرهنگی و شهر بم آشکار می‌سازد. از این روی پرسشنامه‌هایی با هدف جمع‌آوری اطلاعات کمی و کیفی طراحی و در مطالعات میدانی به کاربرده شد. در این خصوص، به دلیل اینکه درباره

و اطلاعات به صورت کمی و کیفی درآمد. ۲۱ پرسشنامه در ناحیه یک، ۲۹ پرسشنامه در ناحیه دو، ۲۲ پرسشنامه در ناحیه سه، ۱۷ پرسشنامه در ناحیه چهار، ۲۶ پرسشنامه در ناحیه پنج، ۱۸ پرسشنامه در ناحیه شش و ۲۷ پرسشنامه در ناحیه هفت تکمیل شد. همچنین ۲۸ پرسشنامه از گروه الف برای صاحبان مشاغل اقتصادی، ۵۴ پرسشنامه از گروه ب برای علاقه‌مندان به فرهنگ و آثار تاریخی، و ۶۳ پرسشنامه از گروه ج برای افراد عادی تکمیل شد (تصویر ۲).

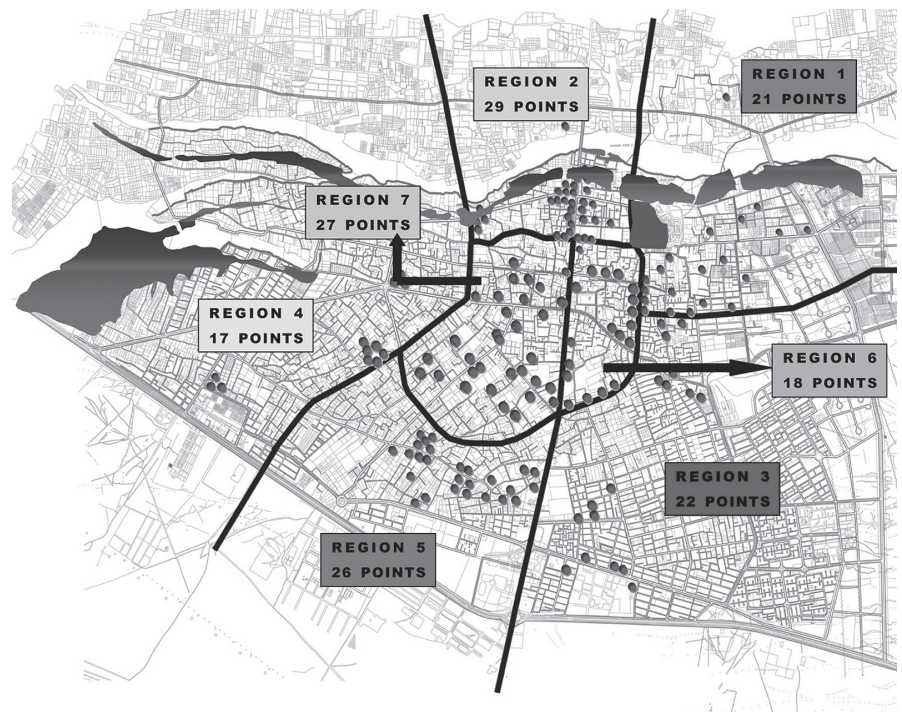
قبل از تکمیل پرسشنامه‌ها، کدهای چهار قسمتی برای هر کدام تعریف شد. به طور مثال، کد ۱-۰۱-۱-الف به ترتیب از چپ به راست عبارت است از: شماره منطقه (۱ تا ۷)، گروه پرسشنامه (الف، ب، ج)، کد فرد مورد نظر، و شماره پرسشنامه. پرسشنامه‌ها را گروه‌های دانشجویی پرسشگر کدگذاری کردند. در نهایت پرسشنامه‌های تکمیل شده به فرد هماهنگ کننده تحویل شد تا بررسی و سؤالات با جوابها تطبیق داده شود. در صورت تکمیل نبودن یا نداشتن اطلاعات ناقص پرسشنامه به پرسشگر باز گردانده می‌شد. پس از این بررسی، یکی دیگر از اعضای تیم پرسشگر کار را بازمینی می‌کرد و در نهایت، پس از بررسی دوباره پرسشنامه‌ها، مشکلات اجرایی کار به مدیران پژوهش گزارش می‌شد. سپس گروهی پرسشگر به مناطق اعزام می‌شد تا به اجرای آزمایشی نمونه‌های پرسشنامه بپردازند.

جلسات متعددی به منظور بررسی نتایج کار گروه‌ها، نقاط قوت و ضعف پرسشنامه‌ها و نکات ویژه مورد توجه در مصاحبه‌ها با حضور مدیران پژوهش برگزار شد. موارد مشابهی که در اغلب مصاحبه‌های صورت گرفته بیان شد عبارت بود از: گله و شکایت از وضعیت موقت زندگی، اطمینان نداشتن از هزینه شدن مناسب کمک‌ها در جهت بازسازی، تقاضای برخی از اهالی نسبت به اولویت دادن به نیازهای خود و نه میراث فرهنگی، توجه به بازسازی روستاها و نه فقط شهر بوم و نگرانی از کاهش تعداد مردم محلی بوم. طیف وسیع پاسخ به پرسشنامه‌ها حاکی

مطالعات میدانی، به منظور تسهیل در جمع‌آوری اطلاعات و تکمیل صحیح پرسشنامه‌ها، گروه تحقیق شهر را به ۷ ناحیه از نظر پراکنش آثار تاریخی تقسیم کرد، تا هر یک از گروه‌های پرسشگر، با توجه به میزان دوری و نزدیکی ناحیه به آثار تاریخی و نیز بسته به ماهیت کاربری‌های مسکونی یا تجاری مؤثر بر تراکم محل‌های کسب یا سکونت، یکی از نواحی را مطالعه و بررسی کند. بنابراین، تکمیل پرسشنامه‌ها برحسب نواحی هفتگانه شهر بوم، با هدف نیل به دیدگاه‌ها و عقاید ساکنان یا افرادی که در هر یک از این نواحی کسب‌وکار دارند امکان‌پذیر شد. بدیهی است، با توجه به تعداد و تراکم آثار، وسعت نواحی منتخب متفاوت بود. به طور مثال، مساحت ناحیه‌های با آثار کم نسبت به ناحیه‌های با آثار زیاد متفاوت است (تصویر ۱).

تعداد ۱۵۶ پرسشنامه در کل شهر براساس این ناحیه‌بندی در گروه‌های الف و ب و ج تکمیل، بازمینی و استخراج شد

ت ۴. تصویر تعداد و مکان پرسشنامه‌های تکمیل شده در هر یک از مناطق هفتگانه

در مورد چگونگی تأثیر زلزله بر اقتصاد شهر ۲۶ نفر جواب دادند: تأثیر منفی، ۱۰ نفر: تأثیر مثبت و ۹ نفر پاسخ دادند که بی تأثیر است. در مورد تأثیر زلزله بر جذب گردشگر ۲ نفر پاسخ دادند: تأثیر منفی، ۲۹ نفر: تأثیر مثبت و ۱۰ نفر پاسخ دادند تأثیر نداشته است. نتیجه این اطلاعات نشان می‌دهد که مردم معتقدند زلزله باعث شده است تعداد بیشتری از مردم جهان با نام بم آشنا شوند و برای بازدید آن بیایند.

در خصوص رابطه میان وضعیت مالکیت و دادن اولویت به بازسازی، اطلاعات استخراج شده نشان می‌دهد بیشترین تعداد مالکان واحدهای مسکونی در بم اولویت را به ساخت ارگ بم می‌دهند. این افراد معتقدند که هویت خود آنان با ارگ پیوند یافته است و بازسازی ارگ باعث بازسازی هویت شهر و مردم آن است.

همچنین این آمار نشان می‌دهد که همه مردم اعم از مالک و مستأجر از علاقه‌مندان به آثار تاریخی هستند و راضی به تخریب آن‌ها در زلزله نیستند.

نتایج کیفی پژوهش

نتایج کیفی مطالعات میدانی از پرسشنامه‌های خانوارهای مصاحبه‌شده برحسب گروه‌های الف و ب و ج و به تفکیک نواحی هفت‌گانه شهر بم به این شرح است:

الف) صاحبان مشاغل و منافع اقتصادی: پاسخ‌های صاحبان مشاغل مصاحبه‌شده به صورت خلاصه بر نکات اساسی زیر در قالب سوالات^{۲۹} تأکید می‌کند^{۳۰}:

ب) صاحبان فرهنگ و دوستداران آثار تاریخی:

پاسخ‌های اصحاب فرهنگ به طور خلاصه به نکات اساسی زیر تأکید دارد:

ج) مردم عادی بم (زنان خانه‌دار، جوانان و پیران):

پاسخ‌های اهالی بم به صورت خلاصه بر نکات اساسی زیر تأکید می‌کند:

از مشکل بودن درک تعدادی از سؤالات بود که گروه تحقیق را واداشت به اصلاح موارد مزبور بپردازد. در این میان دانشجویان پرسشگر پیشنهادهای جالبی در مورد نحوه تغییر سؤالات برای شفافیت پاسخگویی ارائه دادند.

بخشی از یافته‌های کمی: نتایج مطالعات میدانی از نظر اطلاعات کمی

از مجموع ۱۵۶ نفر مصاحبه‌شده، تعداد ۱۹ نفر زیر ۲۰ سال، ۴۵ نفر بین ۲۱ تا ۳۰ سال، ۳۷ نفر بین ۳۱ تا ۴۰ سال، ۲۵ نفر بین ۴۱ تا ۵۰ سال، ۱۷ نفر بین ۵۱ تا ۶۰ سال و ۲۱ نفر بالاتر از ۶۰ سال داشتند.

از مجموع ۱۵۶ نفر، ۸ نفر بی‌سواد بودند و ۱۶ نفر تحصیلات ابتدایی، ۱۷ نفر تحصیلات راهنمایی، ۶۷ نفر تحصیلات دبیرستانی، ۴۶ نفر تحصیلات دانشگاهی داشتند.

از مجموع ۱۵۶ نفر، ۱۴۰ نفر مالک عرصه و اعیان و ۲ نفر تنها مالک اعیان خود بودند و مالک زمین نبودند. ۱۳ نفر از آن‌ها مستأجر بودند.

در پاسخ به این پرسش که آیا از آثار تاریخی شهر قبل و بعد از زلزله بازدید کرده‌اند، برای قبل از زلزله پاسخ ۱۴۵ نفر بلی و تنها ۶ نفر خیر و برای بعد از زلزله پاسخ ۸۳ نفر بلی و ۶۶ نفر خیر است. این اطلاعات نشان می‌دهد بازدید از آثار تاریخی قبل از زلزله رونق بیشتری داشته است، اما پس از زلزله به دلیل تخریب شدید این آثار بازدید کمتر شده است. این اطلاعات خطر کاهش علاقه و توجه مردم را به این آثار در صورت عدم بازسازی سریع آن‌ها گوشزد می‌کند.

از نظر اولویت دادن به بازسازی شهر یا ارگ، پاسخ ۸۴ نفر به شهر بم، ۲۷ نفر به ارگ بم، ۳۶ نفر به هر دو با هم بود و تنها ۳ نفر به موارد دیگری اشاره کردند.

از نظر علاقه به فرهنگ و میراث فرهنگی، پاسخ ۱۳۴ نفر علاقه داشتن، ۱۲ نفر علاقه نداشتن بود و ۵ نفر پاسخ مشخصی نداده‌اند.

29. SWOT

۳۰. علاقه‌مندان برای اطلاع بیشتر از مشروح یافته‌های تحقیق و جزئیات آن به تفکیک مناطق هفت‌گانه در مورد گروه‌های الف و ب و ج می‌توانند به اصل پروژه پژوهشی در کتابخانه تخصصی بازسازی پس از سانحه در دانشگاه شهید بهشتی مراجعه کنند.

T تهدیدات	O فرصت‌ها	W نقاط ضعف	S نقاط قوت
اگر بازسازی طول بکشد مردم خسته می‌شوند.	کمک‌های جهانی در زمینه‌های دانش و تکنولوژی بیش از پیش قابل دسترسی است.	تخریب شدید ارگ و دیگر عناصر میراث فرهنگی کار بازسازی را مشکل می‌کند.	میراث فرهنگی و طبیعی بم در جهان به خوبی شناخته شده است.
مردم در برنامه‌های حفاظت از آثار تاریخی به مسئولان اطمینان ندارند.	مردم علاقه شدیدی به کار برنامه‌های حفاظت آثار تاریخی دارند.	مسئولان توجه لازم به مردم ندارند.	ارتباط شدید میان میراث فرهنگی و هویت مردم.
ممکن است آثار تاریخی در توسعه‌های بی‌رویه شهر از بین بروند.	صنعت گردشگری باعث رونق اقتصادی شهر می‌شود.	تخریب شهر و زیرساخت‌های شهری گردشگران را کاهش می‌دهد.	میراث فرهنگی، گردشگران را جذب می‌کند.
کاهش تولید خرما و پرتقال ممکن است علاقه به میراث فرهنگی را کاهش دهد.	تدوین برنامه‌ای خوب برای توسعه می‌تواند به حفاظت از میراث فرهنگی کمک کند.	غریبه‌ها باعث افزایش تقاضا برای مسکن و تبدیل باغ‌های خرما به آپارتمان می‌شوند.	ارتباط خوبی میان آثار تاریخی، درخت خرما، قنات‌ها و سنت‌های رفتاری هست.
طولانی شدن مدت بازسازی ممکن است گردشگری را کاهش دهد.	مردم بم می‌توانند در راهنمایی گردشگران کمک کنند.	غریبه‌ها میزان علاقه به میراث فرهنگی را کاهش می‌دهند.	مردم میراث فرهنگی را دوست دارند و به آن افتخار می‌کنند.
علاقه مردم به کمک مالی ممکن است کاهش یابد.	مردم بم مشتاق دیدن دوباره گردشگران خارجی است.	گرچه میراث فرهنگی مفید است، اما بازسازی خانه و زندگی مردم برای آنان مفیدتر است.	دو هزار سال تاریخ بم از آثار آن حفاظت می‌کند.
ثبت بم با عنوان میراث جهانی ممکن است دخالت‌های خارجی را افزایش دهد و توسعه شهر را با مشکل مواجه سازد.	کمک‌های جهانی ممکن است به بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی کمک کند.	مردم به دولت و مسئولان محلی اعتماد ندارند.	بم با عنوان میراث تاریخی و طبیعی جهانی در یونسکو به ثبت رسیده است.
سرعت پایین بازسازی ممکن است مردم را از سازمان میراث فرهنگی جدا کند.	سازمان میراث فرهنگی می‌تواند از کمک مردم بومی در مستندسازی آثار تاریخی استفاده کند.	میزان تخریب شدید خانه‌ها و شهر بم مردم را از مشارکت در بازسازی آثار تاریخی باز می‌دارد.	مردم محلی از ارزش میراث فرهنگی آگاه‌اند و عکس‌هایی از آن‌ها، قبل از زلزله، نزد خود نگاه می‌دارند.
بسیاری از بومیان که بم را پس از زلزله ترک کردند، اگر اوضاع شهر بهبود یابد باز می‌گردند و در بازسازی شرکت می‌کنند.	افزایش سرعت بازسازی شهر گردشگران بیشتری را به بم جذب می‌کند، و اقتصاد منطقه را رونق می‌بخشد.	هنگامی که قنات‌ها در زلزله تخریب شد، کشاورزان فقیرتر شدند، و برای استفاده از امکانات به شهر مهاجرت کردند.	شهرت ارگ بم باعث توجه شدید جهانی به زلزله‌زدگان شهر شد.

ت ۵. نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از نظر صاحبان مشاغل و منافع اقتصادی (گروه الف)

خلاصه مسائل و مشکلات اصلی

تخریب شدید ارگ و دیگر آثار فرهنگی و تاریخی بم ممکن است روند بازسازی را طولانی کند و مردم خسته شوند و از مشارکت در حفاظت و بازسازی آثار تاریخی بازمانند. مسئولان محلی به مشارکت مردم در عملیات حفاظت و بازسازی میراث فرهنگی اهمیت کمتری می‌دهند. از این روی، مردم محلی اعتماد خود را به مسئولان از دست می‌دهند و علاقه‌ای به مشارکت نشان نمی‌دهند.

تخریب شدید شهر و زیرساخت‌های شهری ممکن است از

رفت و آمد گردشگران بکاهد و در نتیجه بر توسعه شهر و حفاظت آثار فرهنگی اثر می‌گذارد.

مهاجران غریبه بازار مسکن را در شهر با مشکل عرضه مواجه می‌کنند. از این روی، خشکاندن درخت‌های خرما و تبدیل باغ‌ها به آپارتمان چهره شاخص شهر را دگرگون می‌کند. تعداد زیاد مهاجران غریبه در شهر، که علاقه کمتری به حفاظت از آثار تاریخی دارند، بقای این آثار را در معرض خطر قرار داده است.

کاهش اعتماد مردم محلی به ادارات دولتی و مسئولان محلی، ترس مردم را از اینکه ثبت آثار تاریخی بم در یونسکو

تهدیدات T	O فرصت‌ها	W نقاط ضعف	S نقاط قوت
میراث فرهنگی بـم در معرض تخریب و سرقت است.	مردم بومی عادت ندارند آثار تاریخی را سرقت کنند.	غریبه‌ها شهر را به لانهٔ معتادان و قاچاقچیان مواد مخدر تبدیل کردند.	مردم بومی بـم ثروتمند و تحصیل کرده‌اند.
خانه‌های سنتی در بـم در حال ناپدید شدن است.	مردم ثروتمند علاقه دارند خانه‌هایشان را طبق ضوابط میراث فرهنگی بازسازی کنند.	تعدادی از مردم ثروتمند بـم در خانه‌های خشتی بر اثر زلزله کشته شدند.	حتی مردم ثروتمند بـم ترجیح می‌دادند در خانه‌های خشتی زندگی کنند.
ترس از زلزله ممکن است شیوه‌های سنتی خانه‌سازی را نابود کند.	زندگی در بـم با مشارکت واقعی مردم در حال بازگشتن است.	تعداد بسیار زیادی از آثار تاریخی بـم در زلزله از بین رفت.	مردم محلی شروع به بازسازی امازاده‌ها کردند.
تأخیر در بازسازی شهر ممکن است مشکلات زیادی ایجاد کند.	سنت‌های خوب بومی را می‌توان در مدیریت بازسازی به کار برد.	زیرساخت‌های شهری، آب آشامیدنی بهداشتی، امکانات بهداشتی و درمانی و نیز شغل مهم‌ترین نیازهای مردم بـم است.	قنات‌ها، باغ‌های خرما، آثار تاریخی و سنت‌های مردم بـم با همدیگر عجین شده‌اند.
امنیت گردشگران خارجی ممکن است با غریبه‌ها به خطر بیفتد.	مردم می‌توانند به صنعت گردشگری از طریق راهنمایی گردشگران رونق بخشند.	غریبه‌ها علاقه‌مندی به میراث فرهنگی را کاهش می‌دهند و بر خطرات تخریب آن می‌افزایند.	مردم محلی هویت خود را در ریشه‌های عمیق میراث فرهنگی بـم می‌بینند.
سوءمدیریت در زمین‌های مالی ممکن است مشکلات زیادی ایجاد کند.	ارزش‌های فرهنگی محلی را می‌توان احیا کرد و برای بازسازی به کار برد.	غریبه‌ها دارند ارزش‌های فرهنگ محلی را تخریب می‌کنند.	بسیاری از آدم‌های فرهنگی مشهور در بـم زندگی می‌کرده‌اند.
چهرهٔ فرهنگی شهر ممکن است تغییر کند و نقش مردم در حفاظت از آثار تاریخی کاهش یابد.	بسیاری از سایت‌های میراث فرهنگی بـم را می‌توان به راحتی بازسازی کرد.	غریبه‌ها آمده‌اند تا از پولی که برای بازسازی بـم گذاشته شده است استفاده کنند.	کمک‌های مالی جهانی و ملی به بـم بسیار خوب است.
طولانی شدن فرایند بازسازی مشکلاتی ایجاد خواهد کرد.	مردم می‌توانند در بازسازی خانه‌های خود سرمایه‌گذاری کنند.	میزان بالای تخریب خانه‌ها و شهر مانع مشارکت مردم است.	اقتصاد شهر به دلیل محصولات باغ‌های خرما و مرکبات خوب بود.
فاصلهٔ میان مردم محلی و مسئولان ممکن است به شکل خطرناکی افزایش یابد.	افزایش سرعت بازسازی کمک خواهد کرد تا بازگشت به حالت عادی سریع‌تر صورت گیرد.	سوءمدیریت بازسازی مشکلات متعددی برای مردم شهر ایجاد کرده است.	مردم از اینکه در کنار ارگ بـم زندگی می‌کنند، احساس غرور دارند، زیرا ارگ یکی از مشهورترین آثار جهانی است.

ت ۶. نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از نظر صاحبان فرهنگ و دوستداران آثار تاریخی (گروه ب)

سنتی بومی سکونت داشتند، مردم رغبت ندارند خانهٔ سنتی بسازند، و این نوع خانه در حال از بین رفتن است.

تعداد زیادی از اماکن فرهنگی و تاریخی بـم در زلزله تخریب شد، از این روی، ترس از زلزله ممکن است ساختمان‌سازی به روش سنتی را نابود کند.

مهاجران غریبه بر فرهنگ مردم تأثیر گذاشته و احساس امنیت در شهر را کاهش داده‌اند. از این رو، امنیت لازم برای توسعهٔ گردشگری در بـم ناکافی است.

مهاجران غریبه به منظور بهره‌گیری از کمک‌های اختصاص یافته برای قربانیان زلزله به شهر سرازیر شدند. از این روی، چهرهٔ فرهنگی شهر ممکن است تغییر کند و نقش مردم

پیامدهای منفی و موانعی برای توسعه داشته باشد تقویت کرده است.

تخریب قنات‌ها روستاییان را فقیرتر کرد و آنان به شهر کوچ کردند. با آمدن مهاجران، احساس امنیت در شهر کاهش یافت. بسیاری از مردم اصیل بـم پس از وقوع زلزله شهر را ترک کردند و تاکنون مراجعت نکرده‌اند. این روند، علاقه‌مندی محلی را به آثار فرهنگی کاهش می‌دهد.

مهاجران غریبه شهر را به قاچاق مواد مخدر، سرقت و انواع بزهکاری آلوده کرده‌اند. از این روی، آثار فرهنگی بـم ممکن است در معرض خطر سرقت و تخریب بیشتری قرار گیرد. به دلیل کشته شدن تعداد زیادی از مردمی که در خانه‌های

T تهدیدات	O فرصت‌ها	W نقاط ضعف	S نقاط قوت
میراث فرهنگی بم ممکن است در خطر تخریب و سرقت باشد.	مردم محلی میراث فرهنگی را دوست دارند و به حفاظت از آن معتقدند.	حفاظت از میراث فرهنگی با مشکلات عدیده‌ای مواجه است.	مردم بومی می‌توانند از ارگ در برابر تخریب و سرقت حفاظت کنند.
تاخیر در بازسازی ممکن است مردم را ناامید و سرخورده سازد.	مردم بم امید و عشق خود را به ارگ از دست داده‌اند.	هیچ چیز باقی نمانده: نه ارگ و نه مردم اصیل.	ارگ بم یادآور خویشاوندان از دست‌رفته است.
مهاجران غریبه تهدید مخربی نسبت به فرهنگ محلی و آثار تاریخی هستند.	مردم بومی بم می‌توانند از ارگ بم در برابر تخریب و سرقت محافظت کنند.	هنگامی که ارگ بم بر اثر زلزله ویران شد، مردم بم امید و عشق خود را به ارگ از دست دادند.	ارگ، نخلستان‌ها، قنات‌ها... همه نماینده میراث فرهنگی بم‌اند.
مردم عادی و مهاجران بعضی اوقات به منظور پیدا کردن عتیقه حفاری و تخریب می‌کنند.	مردم محلی هنگامی که اقبال گردشگران را به دیدن ارگ می‌بینند خوشحال می‌شوند.	مردم اطلاعات اندکی درباره کمک‌های جهانی به میراث فرهنگی و چگونگی استفاده از آن دارند.	شناسایی جهانی میراث فرهنگی بم حفاظت از آن را تسهیل خواهد کرد.
رفتارهای مهاجران غریبه و کاهش احساس امنیت ممکن است برگردشگری تأثیر بگذارد.	مردم می‌توانند راهنمای فرهنگی مسئولان میراث در هدایت گردشگران خارجی و داخلی باشند.	مهاجران غریبه به تدریج فرهنگ اصیل بمی را تغییر می‌دهند و از علاقه مردم به فرهنگ خود را می‌کاهند.	مردم بم هویت بمی خود را دوست دارند و به ریشه‌های خود، به این آب‌و‌خاک و فرهنگ علاقه دارند.
مدیریت ضعیف و غلط به‌ویژه در مسائل مالی مشکل‌ساز است.	ارزش‌های فرهنگی می‌تواند از طریق مشارکت مردم محلی حفظ و در برنامه‌های حفاظت آثار تاریخی مورد استفاده قرار گیرد.	مهاجران غریبه ارزش‌های فرهنگی محلی را نادیده می‌گیرند و آن را نابود می‌کنند.	افراد فرهنگی معروف بسیاری در بم زندگی کردند و فرهنگ محلی را اعتلا بخشیدند.
چهره فرهنگی شهر در خطر نابودی است و نقش مردم در حفاظت از آثار تاریخی نیز ممکن است کاهش یابد.	بسیاری از آثار تاریخی را می‌توان با امکانات مالی موجود حفاظت و بازسازی کرد.	مهاجران غریبه به منظور بهره بردن از امکانات و کمک‌های بی‌حساب مالی به شهر بم سرازیر شدند.	حمایت‌های مالی در سطح ملی و بین‌المللی در بم زیاد است.
طولانی شدن روند بازسازی ممکن است مشکلاتی برای مردم ایجاد کند.	مردم توانایی سرمایه‌گذاری در بازسازی خانه‌های خود را دارند.	میزان بالای تخریب خانه‌های مردم و محل کارشان مانع مشارکت مالی مردم در بازسازی آثار تاریخی است.	اقتصاد شهر قبل از زلزله به دلیل تولید خرما و مرکبات خوب بود.
فاصله میان مردم بومی و مسئولان محلی ممکن است به صورت خطرناکی افزایش یابد.	تسریع در بازسازی شهر مردم را برای مشارکت توانمندتر می‌کند.	مدیریت غلط و ضعیف بازسازی مشکلات متعددی ایجاد کرده است.	مردم بم از زندگی در کنار ارگ احساس غرور می‌کنند.

ت ۷. نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از نظر زنان، جوانان و پیران شهر بم (گروه ج)

بومی در حفاظت از آثار تاریخی کمرنگ شود.

حفاظت از آثار تاریخی در چندین زمینه با کمبودها و نارسایی‌ها مواجه شده است. از این روی، میراث فرهنگی بم با مخاطراتی به صورت تخریب و سرقت مواجه است.

تدوین برنامه کاربردی در بم برای آمادگی در برابر خطر

۱. اهداف کلان: اهداف اصلی برنامه بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی بم به این شرح است:

مشارکت مردمی در تمامی مراحل برنامه؛

حفظ وحدت و یکپارچگی عناصر گوناگون میراث فرهنگی بم؛ استفاده از منابع و کمک‌های علمی، تکنولوژی و مالی کشورهای جهان؛

مدیریت علمی و کارآمد برنامه‌ها و منابع؛ و

توسعه پایدار و همه‌جانبه حفاظت از شهر و میراث طبیعی و فرهنگی آن.

۲. راهبردها:

تشویق سرمایه‌گذاری و وام‌های جهانی برای برنامه‌های کاهش خطر؛
استفاده از امکانات علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات تحقیقاتی داخلی؛

تربیت نیروی متخصص حفاظت و کاهش خطر؛
به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص و باتجربه محلی؛
اجرای مطالعات در جهت یکپارچه‌سازی میراث فرهنگی با میراث طبیعی؛
استفاده از سرمایه‌های محلی در حفاظت از آثار تاریخی و به‌ویژه اماکن مذهبی؛

حفاظت از میراث طبیعی و مناظر محیط زیست؛
حفاظت از میراث و ارزش‌های اجتماعی؛ و
حفاظت از آثار تاریخی و بناهای فرهنگی.

۴. اقدامات: اقدامات لازم در این زمینه برحسب دوره زمانی اجرا (کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت) به شرح زیر تنظیم شده است:

الف) اقدامات کوتاه‌مدت
تسریع بازسازی زیرساخت‌های شهری؛
ایجاد اداره نظارت بر میراث فرهنگی در فرمانداری بم؛
تشکیل کلاس‌های آموزشی و ترویجی در سطوح گوناگون برای مردم؛
استخدام نیروهای محلی متخصص و آموزش مداوم آنان؛ و
حمایت از تشکلهای فرهنگی و اجتماعی مردمی.

ب) اقدامات میان‌مدت
برگزاری دوره‌های آموزش فنی و حرفه‌ای برای مردم بومی از طرف سازمان میراث فرهنگی؛
تقویت و حمایت از تشکلهای محلی دوستداران میراث فرهنگی؛

ایجاد اماکن اقامتی جدید؛
اعطای معافیت برای ساخت خانه‌های سنتی و خشتی؛

تقویت فرهنگ مشارکتی میان مردم و مسئولان محلی؛
تقویت اعتماد میان مردم بومی و مسئولان محلی، پیونددهی هرچه بیشتر هویت مردم بومی با میراث فرهنگی بم؛
بومی کردن مهاجران و فراهم‌سازی امکانات یکپارچگی آنان با مردم بومی؛

تقویت ارتباط میان میراث فرهنگی عینی و ذهنی؛
استفاده از کمک‌های علمی جهان؛
استفاده از آخرین دست‌یافته‌های تکنولوژی جهان برای کاهش خطر؛

استفاده از کمک‌های مالی جهان در کاهش خطر؛
علمی کردن مدیریت کاهش خطر و حفاظت از آثار تاریخی؛
و

استفاده بهینه از منابع انسانی، طبیعی و اقتصادی.
۳. سیاست‌ها: به منظور تحقق اهداف گفته‌شده و براساس راهبردهای تدوین‌شده، لازم است سیاست‌های زیر به مورد اجرا گذاشته شود:

تقویت احساس تعلق و فرهنگ‌دوستی؛
استفاده از نیروهای بومی در حفاظت آثار تاریخی و راهنمایی گردشگران؛
تقویت زیرساخت‌های شهری و به‌ویژه امکانات اقامتی و سیاحتی؛

ترویج بازگشت به معماری و سکونت سنتی؛
وضع و تشدید قوانین حفاظت از باغ‌های خرما، قنوات و میراث طبیعی؛

افزایش آگاهی مردم ساکن در جوار آثار میراث فرهنگی و اهمیت این آثار؛
تقویت ارتباط با مراکز دانشگاهی و علمی جهان در مورد مرمت و کاهش خطر؛
انتقال تکنولوژی مرتبط با کاهش خطر از خارج و بومی کردن آن؛

برگزاری دوره‌های آموزشی با دعوت از استادان خارجی؛ سرمایه‌گذاری در جهت وارد کردن ابزار و آلات جدید؛ تأسیس دانشکده حفاظت از میراث فرهنگی در بم؛ دادن سهمیه و جذب دانشجویان بمی در رشته‌های حفاظت از آثار تاریخی؛

تأسیس پژوهشکده میراث فرهنگی، جمع‌آوری اسناد و برگزاری دوره‌های آموزشی؛ و وضع قوانین حفاظت از قنوات و باغ‌ها و اجرای آن. ج) اقدامات بلندمدت

مطالعه معماری خانه‌های بومی، خشتی و سنتی؛ اعطای تسهیلات ساخت برای کاربری خانه باغ و افزایش عوارض برای کاربری‌های نامناسب دیگر؛ اجرای تحقیقاتی در مورد فرهنگ گفتاری و کرداری مردم بم و رابطه آن با سایت‌های فرهنگی؛ اعزام دانشجویان بومی در رشته‌های مرتبط با مرمت به دانشگاه‌های کشورهای خارجی؛ برگزاری دوره‌های آموزشی حرفه‌ای در مورد تکنولوژی‌های جدید برای بومیان؛

فراهم‌سازی زمینه‌های قانونی سرمایه‌گذاری خارجی؛ اعطای معافیت‌های مالیاتی برای سرمایه‌گذاری‌های خارجی و

مشترک؛

تشکیل مؤسسه سرمایه‌گذاری فرهنگی و حمایت از آن؛ و اجرای مطالعات مداوم و استفاده از نتایج آن‌ها در برنامه‌های اجرایی.

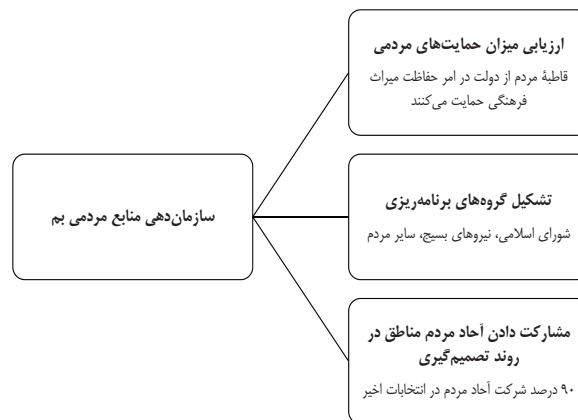
برنامه عملیاتی

براساس یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی و بررسی متون تخصصی، برنامه کاربردی مشتمل بر موارد عملیاتی و سازمانی در سه بخش ارائه می‌شود:

۱. سازمان‌دهی منابع مردمی بم: اولین گام در سازمان‌دهی منابع ارزیابی میزان حمایت مردم است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که درصد بالایی از اهالی بومی خواهان مشارکت در مراحل گوناگون حفظ میراث فرهنگی شهر هستند. لیکن مقامات و دست‌اندرکاران باید زمینه‌های اعتمادسازی را فراهم آورند. گام بعدی تشکیل تیم برنامه‌ریزی است که می‌بایست ترکیبی از قشرهای گوناگون مردمی و مجریان دولتی را در سطوح گوناگون دربرگیرد. نتایج حاصل از مصاحبه‌ها نشان می‌دهد نهادهایی از قبیل شورای اسلامی شهر، نیروی بسیج مردمی و گروه‌های جوانان بمی می‌بایست در تیم‌های گوناگون سازمان‌دهی شوند.

گام سوم در سازمان‌دهی منابع دادن فرصت به قاطبه مردم برای مشارکت در برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری است. تجربه انتخابات اخیر و درصد بالای شرکت‌کنندگان مؤید این ادعاست. مجریان لازم است در پروژه‌های مربوط به محلات و شهر با مردم مناطق همفکری کنند.

۲. ارزیابی آسیب‌پذیری: شهر بم را خطرات طبیعی زیادی از قبیل زلزله، سیلاب، طوفان شن، بادهای شدید و خشکسالی تهدید می‌کند. اولین گام در این مورد شناسایی خطرات مزبور از ابعاد گوناگون است. در این خصوص تهیه نقشه‌های خطرپذیری امری ضروری است. (این خطرات و الویت‌های مقابله و آمادگی

ت ۸. نمودار سازمان‌دهی منابع مردمان بم

یکی از معاونت‌ها در فرمانداری مستقر شود که ناظر بر امور فوق باشد. شعبه مزبور با داشتن اهرم‌های اجرایی و قانونی قادر خواهد بود از میراث تاریخی و مناظر فرهنگی بهتر محافظت کند.

گام نهایی در این مرحله مستندسازی کلیه برنامه‌های کاهش خطر و آمادگی به منظور فرا گرفتن درس‌هایی از نقاط قوت و ضعف است.

پیشنهادها

مهم‌ترین و عملیاتی‌ترین پیشنهادها در قالب زمان‌بندی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت به شرح زیر ارائه می‌شود:

پیشنهادهای کوتاه‌مدت:

اعتبارات اختصاص‌یافته به بازسازی و حفاظت ارگ بم باید به‌درستی و به صورت کارآمد در بازسازی و حفاظت ارگ هزینه شود و از هزینه کردن این اعتبارات در محل‌های دیگری خودداری شود.

از علاقه شدید مردم به آثار تاریخی و فرهنگی خود باید در جهت حفاظت از آثار تاریخی و فرهنگی طبق برنامه‌های کارآمد استفاده شود تا مشارکت واقعی و مفید تحقق یابد.

اگر مسئولان محلی بتوانند به صورتی عملی‌تر در بازسازی مشارکت کنند و مردم این نوع مشارکت و علاقه‌مندی را ببینند،

ت ۹. نمودار ارزیابی آسیب‌پذیری

در نمودار نشان داده شده است).

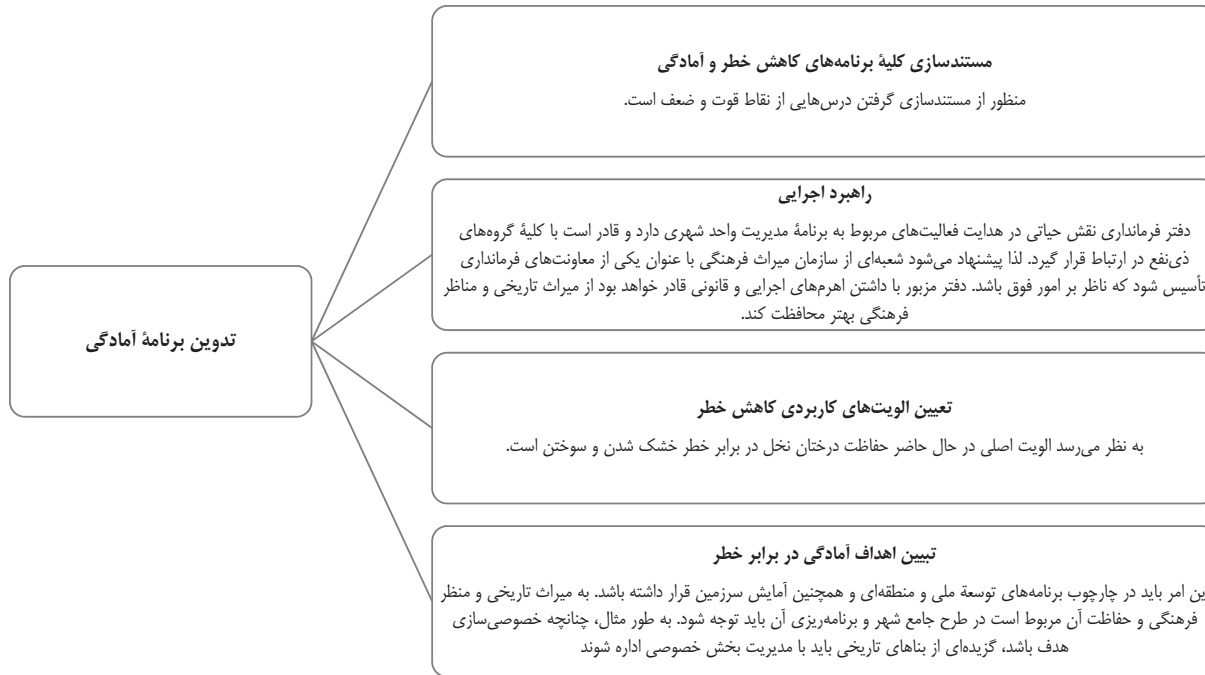
اولین گام در این مورد شناسایی خطرات از ابعاد گوناگون است. در این مورد تهیه نقشه‌های خطرپذیری امری ضروری است. علاوه بر خطرات مزبور، در حال حاضر افرادی با سوزاندن درختان نخل و تبدیل زمین‌های باغی و کشاورزی به مسکونی تلاش دارند به منافع بادآورده دست یابند.

گام دوم پیش‌بینی زمان وقوع سوانح است. استفاده از سیستم‌های پایش و هشدار و استقرار آنها در بخش‌های مرتبط و تحت نظر فرمانداری باید در برنامه‌ریزی‌ها مورد توجه خاص واقع شود.

شناسایی و ثبت امکانات و تجهیزات و نفرات در گام سوم و با نام فهرست‌برداری امکانات موجود قرار می‌گیرد. این امر با تماس با تمامی دست‌اندرکارانی تحقق می‌یابد که به صورت مستقیم یا غیرمستقیم با امر خطر در ارتباط‌اند. گام آخر تخمین خسارات مالی است.

۳. تدوین برنامه آمادگی: اولین قدم تبیین اهداف آمادگی در برابر خطر در بم است. این امر باید در چارچوب برنامه‌های توسعه ملی و منطقه‌ای و همچنین آمایش سرزمین قرار داشته باشد. در طرح جامع شهر و برنامه‌ریزی آن باید به میراث تاریخی و منظر فرهنگی و حفاظت آن توجه شود. به طور مثال، چنانچه خصوصی‌سازی هدف باشد، گزیده‌ای از بناهای تاریخی باید با مدیریت بخش خصوصی اداره شود.

گام بعدی تعیین الویت‌های کاربردی کاهش خطر است. به نظر می‌رسد که الویت اصلی در حال حاضر حفاظت درختان نخل در برابر خشک شدن و سوختن سوزاندن است. آماده‌سازی راهبرد اجرایی گام بعدی در این مرحله محسوب می‌شود. شایان ذکر است که دفتر فرمانداری نقشی حیاتی در هدایت فعالیت‌های مربوط به برنامه مدیریت واحد شهری دارد و قادر است با کلیه گروه‌های ذی‌نفع در ارتباط قرار گیرد. لذا پیشنهاد می‌شود شعبه‌ای از سازمان میراث فرهنگی با عنوان

ت ۱۰. نمودار تدوین برنامه آمادگی

مردم باید بیش از پیش در جریان اقدامات انجام‌شده و برنامه‌های در دست اقدام سازمان میراث فرهنگی و سازمان یونسکو قرار بگیرند. به دلیل وجود ارتباط قوی میان اقتصاد شهر و ارگ بم تسریع در بازسازی ارگ بازگرداندن حیات به شهر را تسریع خواهد کرد. مردم محلی شدیداً علاقه‌مند به مشارکت در برنامه‌های بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی و فرهنگی بم هستند، تشویق بیشتر آنان برای تحقق مشارکت گسترده‌تر ضرورت دارد. زیرساخت‌های شهری باید سریعاً بازسازی شود تا گردشگران بیشتری جلب شوند. برنامه‌های حفاظت از آثار تاریخی باید تسریع شود تا فعالیت‌ها و اقتصاد گردشگری رونق گیرد.

۲. پیشنهادهای میان‌مدت:

باور مردم به حسن نیت مسئولان افزایش می‌یابد و اعتماد مردم به مسئولان و برنامه‌های حفاظت و بازسازی بیشتر می‌شود. سازمان میراث فرهنگی باید اقدامات و دستاوردهای فعالیت‌های خود را در بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی و فرهنگی بم و به‌ویژه ارگ را از هنگام وقوع زلزله تاکنون به‌خوبی و به‌درستی به مردم نشان دهد تا اعتماد آنان بیشتر جلب شود. دولت باید در کوتاه‌مدت بیشترین کار بازسازی آثار تاریخی را بر عهده بگیرد تا اعتماد مردم جلب شود، و به تدریج، با فراغت مردم از بازسازی خانه و محل کسب خود، آنان به مشارکت واقعی دعوت شوند. دولت باید خود مدیریت و هدایت برنامه بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی را بر عهده بگیرد و مردم در این امر مشارکت داشته باشند.

مقتضیات فرهنگ محلی و میراث فرهنگی منطقه صورت گیرد تا چهره اصلی شهر حفظ شود.

سازمان میراث فرهنگی باید برنامه‌های آموزشی برای مردم محلی تدارک ببینند تا بتوانند از آنان در حفاظت از آثار تاریخی و فرهنگی استفاده کند.

مشکلات مربوط به مرغوبیت خاک برای ساخت خشت مناسب باید از طریق مطالعات علمی حل شود تا اعتماد مردم به خشت بازگردد.

برنامه بازسازی شهر و منطقه باید طبق اصول فرهنگ محلی انجام شود.

فرهنگ گفتاری و رفتاری مردم مانند عادت‌ها و رسوم و ارزش‌های اجتماعی باید مورد توجه قرار گیرد تا در برنامه‌های بازسازی به‌خوبی به کار گرفته شود.

قبل از زلزله مردم عادت کرده بودند در خانه‌های بزرگ با معماری سنتی و متناسب با اقلیم محلی، در خانه‌باغ‌ها زندگی کنند، مردم باید تشویق شوند به همان شیوه سکونت ادامه پیدا کنند.

پس از زلزله، اعتماد مردم به خشت سلب شده است، این اعتماد را باید از طریق مطالعات علمی و برنامه‌های ترویجی بازگرداند.

برنامه حمایت از میراث فرهنگی باید پس از مطالعات علمی لازم و با آموزش مردم و مسئولان محلی و متکی بر مشارکت واقعی و کارآمد آنان و با استفاده از متخصصان داخلی و خارجی تدوین شود.

مردم محلی باید آموزش‌های کافی رسمی و غیررسمی، کوتاه‌مدت و بلندمدت برای مشارکت در حفاظت از آثار تاریخی ببینند.

اگر با برنامه‌های بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی و فرهنگی بتوان وضعیت شهر را هرچه سریع‌تر به شرایط قبل از وقوع زلزله بازگرداند، مردم هر کاری را در جهت کمک و مشارکت انجام خواهند داد.

مردم محلی را می‌توان به مشارکت بیشتر دعوت کرد و آنان را به این امر تشویق کرد. کمک مردم محلی برای جلوگیری از تخریب آثار تاریخی به‌دست غریبه‌های مهاجر بسیار تأثیرگذار است.

حمایت از برنامه‌های بازسازی خانه و زندگی مردم ضرورت دارد تا آنان بتوانند با فراغت بال بیشتری در بازسازی و حفاظت از آثار تاریخی شهر مشارکت داشته باشند.

دولت جمهوری اسلامی ایران باید کمک‌های جهانی را بپذیرد و آن را به‌خوبی مدیریت کند.

به منظور جلوگیری از وقوع تخریب بیشتر به میراث فرهنگی باید برنامه بازسازی و حفاظت از این میراث سرعت بیشتری پیدا کند.

مردم محلی باید برای حفاظت و حراست از آثار تاریخی آموزش‌های لازم را ببینند.

مقامات محلی باید با دقت تمام و مطالعه علمی درباره آثار تاریخی تصمیم بگیرند.

اگر روند بازسازی آثار تاریخی تسریع شود، مردم با علاقه‌مندی بیشتری به شهر باز می‌گردند و در برنامه‌های نوسازی و حفاظت مشارکت می‌کنند.

ارگ بم را باید با کمک‌های جهانی و به‌ویژه سازمان یونسکو، علاوه بر کمک‌های ملی و محلی، حفاظت و حراست کرد.

نظام توانمندسازی مردم و مسئولان محلی باید مورد توجه قرار گیرد تا آنان بتوانند به‌درستی در برنامه‌های حفاظت از آثار تاریخی مشارکت داشته باشند.

۳. پیشنهادهای بلندمدت:

برنامه بازسازی شهر و کل منطقه در چارچوب مقررات و

کتابنامه

- Murakami, S. Cultural Properties in City_Scale Risk Management, In Risk Preparedness for Cultural Properties, Development of Guidelines for Emergency Response, (1997) Kobe/Tokyo International Symposium, CHUO_KORON BIJUTSU SHUPPAN, Tokyo – Japan, 1999.
- Murosaki, Y. *Disaster Prevention in Historic Districts*, In Risk Preparedness for Cultural Properties, Development of Guidelines for Emergency Response, 1997 Kobe/Tokyo International Symposium, CHUO_KORON BIJUTSU SHUPPAN, Tokyo – Japan, 1999.
- Ramirez, R. *Stakeholder Analysis and Conflict Management*, International Research Centre, Ottawa, Canada, 1999.
- Roberts, B. *Risk Preparedness for Cultural Property: An International Perspective*, In Risk Preparedness for Cultural Properties, Development of Guidelines for Emergency Response, Kobe/Tokyo International Symposium, CHUO_KORON BIJUTSU SHUPPAN, Tokyo – Japan, 1997.
- Stovel, H. *Risk preparedness, A Management Manual for World Cultural Heritage*, ICCROM, UNESCO, ICOMOS, WHC, Rome, 1998.
- Tehrani F. F. *Our fathers' response to earthquakes in Tabriz*, 2nd International Conference on Integrated Natural Disaster Management (INDM 2007), Tehran.Iran.,2007.
- UNDP, *Progress Report: UNDP Sustainable Housing Reconstruction Program in Bam Through Community Mobilization and Participation*, www.undp.org.ir/reports/shelterreport.dod, 2006.
- UNDRO and UNDP (DMTP). *Risk Preparedness*, Disaster Management Training Programme, 1993.
- UNDRO. *Preparedness Aspects*, Disaster Prevention and Mitigation, A Compendium of Current Knowledge, Vol. 11, United Nations, New York, 1984.
- UNESCO. *Bam Citadel*, UNESCO, No. 1208, <http://whc.unesco.org/archive/>, 2005.
- Varazovszky, Z. & R. Brugha. *A Stakeholders Analysis*, Health Policy and Planning, 15(3), 33, 2000.
- فلاحی، علیرضا. « کاهش خطر سوانح در بافت‌های تاریخی، دورنمای جهانی»، ارائه‌شده در اولین همایش ملی مدیریت بحران زلزله در شهرهای دارای بافت تاریخی، ۹-۱۱ خرداد ۱۳۸۵، دانشگاه یزد، ۱۳۸۵.
- مهرنهاد، حمید. *مجموعه مقالات اولین همایش ملی مدیریت بحران زلزله در شهرهای دارای بافت تاریخی*، ۹-۱۱ خرداد ۱۳۸۵، دانشگاه یزد، ۱۳۸۵.
- Alavi, A. The Foreign NGOs Progress Reports of Six Months Work in Bam, The Non-Governmental Cooperative Committee for Attracting the Public Aid, Kerman, Iran, 2005.
- Brugha, R. & Z. Varvazovszky. *Stakeholder analysis: a review*, Health Policy and Planning, 15(3): 239246, 2000.
- De Silva, N. *Preparedness and Response for Cultural Heritage Disasters in Developing Countries*, University of Moratuwa, Faculty of Architecture, Sri Lanka, 2000.
- Fallahi, A. *Mobilization of local and regional capabilities through community participation in the process of recovery after the 2003 Bam Earthquake in Iran*, IGU 2006 Brisbane Conference, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia, 2006.
- Fallahi, A. Lessons learned from the housing reconstruction following the Bam Earthquake in Iran, *The Australian Journal of Emergency Management*, Vol. 22, No. 1, February (2007), Australia, 2007.
- FEMA. *Integrating Historic Property and Cultural Resource Consideration Into Hazard Mitigation Planning*. FEMA 3866-/May, 2005.
- Ghafory_Ashstiany, M. *Bam Declaration and Recommendations*, International Workshop on the Recovery of Bam's Cultural Heritage, *Journal of Seismology and Earthquake Engineering (JSEE)*, Special Issue on Bam Earthquake, 5 (4) Winter 2004 & 6 (1) Spring (2004), International Institute of Earthquake Engineering and Seismology, IIEES, Tehran - Iran, 2004.
- Honari, M. et al. *Qanats of Bam, A Multidisciplinary Approach*, UNESCO Tehran Cluster Office, 2006.
- MNA. *All begets must be spent for Bam reconstruction*, Mehr News Agency, Tehran. www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=270033, 2004.